

Kénosi Tózsér János: *De Typographiis et Typographis Unitariorum in Transylvania. Bibliotheca Scriptorum Transylvano-Unitariorum*. Compiled by Ferenc Földesi. Scriptum Kft. Szeged, 1991. XXIV+194 l. (Adattár XVI—XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 32. General editor Bálint Keserű)

Kénosi Tózsér János nevét a magyar filológia alig ismeri. Szinnyei lexikonának VI. kötete és Zoványi Jenő Magyar protestáns egyháztörténeti lexikona ír róla bizonytalan adatokra támaszkodó pár sort. Egyedül az unitárius egyháztörténetírás hasznosította mindmáig kéziratossá írt művét, a XVIII. század közepén elkezdett *Historia Ecclesiastica Transylvano-Unitariát*, melynek folytatására paptársát, Uzoni Fosztó Istvánt kérte fel, majd Kozma Mihály és János fejezték be a mintegy 900 ívre terjedő forrásértékű munkát. Ennek magyarra fordítása, megjelentetése soronlévő feladat. A szegedi egyetem Régi Magyar Irodalmi Tanszéke egyelőre megelégedett Kénosi Tózsér két korábbi művének, „előtanulmányának“ az eredeti latin nyelvű közlésével: az egyik az unitárius nyomdák és nyomdászok számbavétele, a másik az unitárius szerzők könyvészte.

Kénosi Tózsér János (1708—1772) nem járt külföldi egyetemeken, a vidéki átlagpapság pályáját futotta be. A kolozsvári Unitárius Kollégium elvégzése után köztanító, szenior, majd kikerül Tordára rektornak (1733—1755), végül a bágyoni parókián lelkész, s csak élete utolsó évében helyezik Torockószentgyörgyre, ahol rövidesen meghal. Egyházköri jegyzőnek is megválasztják. Ami életútját mégis figyelemre méltóvá teszi, az filológiai-történelmi érdeklődése. Tordán történeti adatgyűjtemény összeállításához kezd, megszerkeszti az 1579—1765 közötti zsinati meghívók gyűjteményét. Tudunk még egy retorikai művéről, kátéjáról és egy lappangó, Kolozsvár város reformációját összefoglaló munkájáról. Mindezek azonban — legjobb esetben eredeti — kéziratban maradtak fenn. Hagyatéka Uzoni Fosztó Istvánhoz (1729—1777) került, aki a kolozsvári kollégium elvégzése után Torockón rektor (1756—1760), majd Torockószentgyörgyön lelkész (1760—1771), míg Kénosi helyét el nem foglalja Bágyonban. Neki egy imádságkötetete 1765-ben sajtó alá került. Főműve azonban Kénosi kéziratának gondozása, jegyzetekkel való kiegészítése és folytatása. A két vidéki lelkész végül is maradandót alkotott.

A most megjelent két mű eredeti kéziratára 1878-ban Benczédi Gergely unitárius kollégiumi tanár bukkant rá a „püspöki thékában“, azokat

némileg kiegészítette, beköttette és a kollégiumi könyvtárban helyezte el. A könyvtár teljes állagával együtt ezek is a kolozsvári Akadémiai Könyvtárba kerültek, s róluk készült mikrofilmfelvétel alapján másolták le a szöveget e kiadvány számára.

A nyomdatörténeti mű eredetije 286 kéziratos lapot tesz ki, nyomtatásban is 113 lap. Ez az első magyar nyomdatörténet, s szerzője elsőként ismeri fel, hogy a nyomda mekkora szerepet játszott a 16—17. századi reformáció idején, s különösen az unitárius egyház történetében. Az unitáriusoknak ebben az időszakban három nyomdájuk volt, közülük kettő igen rövid életű. A szerző először a felbukkanó adatokból összeállítja a nyomda rövid történetét, majd az ott megjelent művek felsorolása, többnyire fejezetenkénti ismertetése következik. Az angol nyelvű bevezető tanulmány a nyomdatörténetet újabb adatokkal egészíti ki.

Az első, a lengyel eredetű Raphael Hoffhalter-féle gyulafehérvári nyomda magyar és latin nyelvű műveket jelentetett meg: 1567-ben négyet, 1568-ban tízet, 1569-ben négyet. A felszerelés további sorsa ismeretlen. A kolozsvári Hoffgreff-Heltai nyomda történetét már többen tanulmányozták, 1550-től 1655 tájáig ismerjük tulajdonosait, mestereit. Kénosi az 1552—1638 közötti időszakból 35 kiadványát sorolja fel. A harmadik nyomda számbavétele elmarad, erről csak a bevezető tanulmány tájékoztat: ez Lengyel András özvegyének (Kmita Andrásnénak) valószínűleg a kolozsvári lengyel unitáriusok szükségletét szolgáló nyomdája lehetett, részben az unitárius egyházé volt. 1691—1704 közöttől maradt fenn pár kiadványuk. A kötet gondozója nem jelzi, hogy a nyomda a főtéri templom sekrestyéjében működött, s 1716-ban a templom elvételekor ez is a katolikusok kezére került, de utóbb kiadták az unitáriusoknak. (Az utóbbi két nyomda adatait feldolgozta Krizsó Kálmán 1968-ban írt, a Kriterion Könyvkiadónál lévő kéziratos kolozsvári nyomdatörténetében.)

E műhöz érdekes függelék kapcsol Kénosi Tózsér János: az erdélyi unitárius szerzők 16—18. századi általa számba vett kéziratának és megjelent munkáinak jegyzékét. Harminckét szerző 138 művét sorolja fel hosszabb-rövidebb bibliográfiai leírással. Például Dávid Ferencről 12, Enyedi Györgyről 11, Karádi Páltól 3, Bogáthi Miklóstól 2 cím szerepel a jegyzékben. A kötet összeállítója odaillesztett még egy régebbi kéziratrövidéket is (Catalogus B megjelöléssel), ez 39 unitárius szerző lexikonszerű életrajza műveinek jelzésével.

A kötetbe foglalt másik latin mű — az eredetileg 119 lapos, itt 65 lapot kitevő összeállítás — a 16—18. századi erdélyi unitárius szerzők könyveinek, kéziratának a bibliográfiája. A jámbor és becsületos olvasóhoz intézett bevezetőben a maga egyszerű nyelvezetével elmondja Kénosi Tózsér, hogy a kezébe került Christophorus Sandius-féle *Bibliotheca Anti-Trinitariorum* (1684) és az Adrian Cattenburghtól származó *Index Scriptorum Remonstrantium* (1728) művein kívül még több unitá-

rius alkotást ismer, lejegyzett, s ezekkel egészíti ki a két katalógust. Így jön létre egy 52 szerző 287 művét bemutató bibliográfia. A 16—18. századi unitarizmus minden alkotása jtt megtalálható: Dávid Ferenc 24, Blandrata György 12, Sommer János 13 címmel szerepel. Itt is van Appendix: a közös vagy ismeretlen szerzőjű művek — 53 cím. Majd ehhez is kapcsolódik folytatás, újabb 20 szerző 135 címe, valamint az első 19 püspök felsorolása Körmöczi Jánossal bezárólag.

A kötetet tízlapos névmutató zárja, ami lehetővé teszi, hogy a két-három listán is szereplő írók műveit, adatait gyorsan kikereshessük.

E kéziratok fontosságát már Szabó Károly felismerte, amikor a Régi Magyar Könyvtár összeállítása során többször is hivatkozik rájuk. Olyan művekről adnak hírt, kiadványokról ismertetést a könyvészetek, amelyeknek nyomuk veszett, s ez az egyetlen forrás róluk. A sajtó alá rendező mindig feltünteti a bibliográfiai tételek után apró betűkkel a mű Régi Magyar Könyvtár, Régi Magyarországi Nyomtatványok és más bibliográfiákbeli sorszámát. Ez a kiadvány ezután az unitarizmus múltját kutatóknak alapvető tájékoztató eszköz lesz, de a bibliográfusok is rendszeresen fogják forgatni.

A kiadással kapcsolatban megjegyeznők: bármennyire is tudományos és nemzetközi, hogy a bevezető tanulmány, a jegyzetelés angol nyelvű, a közölt szöveg latin sok magyar résszel, mégis csak gondolni kellett volna arra, hogy ezt a kiadványt könyvtárosok, unitárius lelkészek fogják használni. Angolul még tudnak, de aligha értik meg a latin szöveget. Legalább az elbeszélő jellegű részeket angol fordításban is kellett volna hozni (például apró betűs lapalji jegyzetben).

Dr. Gaal György

Adams, James Luther: *An Examined Faith — Social Context and Religious Commitment*. Edited and with an introduction by George K. Beach. Beacon Press, Boston (199), 468. (Egy megvizsgált hit — Társadalmi összefüggés és vallásos elkötelezettség.)

A szerző híres amerikai unitárius teológus, egyike a legjobban ismerteknek a tudományos világban. A Harvard-i Teológiai Fakultás ny. professzora, az Amerikai Teológiai Társulat volt elnöke, a Vallás Tudományos Tanulmányozási Társulatának alapítója, a „Faith and Freedom” angol unitárius teológiai folyóirat társszerkesztője.

